

Mustafa Spahić rođen je 2. novembra 1950. godine u Puhovcu kod Zenice. U rodnom kraju, Arnautima i Babinu, završava osnovnu školu, u Sarajevu Gazi Husrev-begovu medresu (1973.) i Fakultet političkih nauka (1978.). U martu 1983. godine, uhapšen je i kao žrtva montiranog političkog procesa osuđen u grupi od “trinaest muslimanskih intelektualaca” na pet godina zatvora. Iz zatvora u Foči vraća se u Sarajevo 1986. Po povratku iz zatvora nastavlja svoju misiju u islamskoj zajednici kao imam, hatib i muallim. Od 1993. godine u Gazi Husrev-begovoj medresi predaje Sociologiju, Povijest islama i Ahlak. Uz profesorsku, svakog petka obavljao je i hatibsku dužnost. Objavio je veliki broj knjiga i stručnih radova iz oblasti islama, sociologije, te mnoge kritičke osvrtne na aktuelna dešavanja i probleme u Islamskoj zajednici i bosanskohercegovačkom društvu.

DJECU MOŽE ODGAJATI SAMO ONAJ KO IH VOLI VIŠE OD SEBE

Intervju sa
MUSTAFOM SPAHIĆEM

Sažetak

U ovom intervjuu, na pitanja o krizi porodice u bosanskohercegovačkom društvu, zahtjevima za legalizacijom poligamnih brakova u BiH, o odgoju djece, o roditeljstvu, majčinstvu i drugim pitanjima bitnim za pitanja odgoja odgovara Mustafa Spahić, dugogodišnji profesor etike, sociologije i historije islama u Gazi Husrev-begovoj medresi.

Razgovarao:
Meho ŠLJIVO

Profesore Spahiću, ovaj broj Novog Muallima dijelom je posvećen je porodici, braku i odgoju. Stoga predlažem da razgovor usmjerimo u pravcu naznačene teme. U nekim Vašim tekstovima iznosite tezu o tome kako je s industrijskom revolucijom u Evropi pokrenut nezaustavljiv proces razaranja stida i intime kod ljudi i narušavanje autoriteta oca. Konsekventno tome dolazi do postepenog nestajanja i obesmišljavanja braka kao najvažnije društvene institucije. Možete li za naše čitaoce obrazložiti ovu zanimljivu tezu?

Povijesna je i nepobitna činjenica da se u Evropi na tlu Engleske prije dva i po stoljeća dogodila prva industrijska revolucija i parna mašina. Sa stajališta procesa proizvodnje, to je omogućilo prelazak s ručne, pojedinačne, unikatne i manufakturne, personalne na serijsko-industrijsku i masovnu obezličenu proizvodnju. Prelazak s manufakturne na industrijsku proizvodnju, s jedne strane, u do tada nezamislivim razmjerima uvećava i unificira proizvodnju, a s druge strane, udara na primordijalne krvno-srodničke odnose, razara i rastače velike seoske patrijarhalne kućne zajednice i patrijarhalne porodice, te porodičnu solidarnost i život u primordijalnoj krvno-srodničkoj ili rodnoj zajednici i život u prirodi i s prirodom gdje važe principi brige za sve i zaštitničke svijesti jedan za sve i svi za jednog. U takvom do tada nerazorenom

svijetu posebna se uloga, pod patronatom pater familisa, glave kuće, oca kuće, adrese kuće, posvećivala natalitetu, rađanju djece, širenju i uvećavanju porodica. Industrijska revolucija, izričito po diktatu proizvodnje i ostvarivanja što većeg profita sa što manjim troškovima dovodi do formiranja velikih džinovskih gradova u dolinama rijeka, na morskim obalama, kao industrijskih centara a ti gradovi postaju masovne radionice, spavaonice i sjedišta, središta i centri masovne serijske industrijske prostitucije, jer su muškarci načinom industrijske proizvodnje, svjesno-nesvjesno, namjerno-nenamjerno, planski-neplanski, odvojeni od svojih žena i žene od svojih muškaraca - dakle ti gradovi postaju središta masovnih poroka, kocke i raznih igara koje čovjek i ljudi do tada nisu poznavali. Industrijska revolucija ne dovodi samo do industrijske, masovne i serijske proizvodnje u odnosu na manufakturno-pojedinačnu, nego je u temeljnoj promjeni načina života dovela i do prelaska s pojedinačne, individualne ili manufakturne prostitucije na masovnu, serijsku i industrijsku prostituciju koja se prvi put u povijesti svijeta stavlja u funkciju takve i industrijske proizvodnje. To su ustvari dva sijamska blizanca koji su nezamislivi i ne idu jedan bez drugoga. Uz masovnu, serijsku, industrijsku prostituciju ide masovna kocka, masovni poroci i masovne hazardne igre. Zato, moderno industrijsko društvo nikada nisu samo fabrike, laboratorije, sve vrste škola i radionica, banke, željezničke i autobuske stanice, robne kuće u kojima se prodaje tekstil i sva potrebna roba nego i kockarnice, birtije, bordeli, javne kuće gdje se prodaju ljudska tijela i hoteli. Nema tog međuljudskog odnosa i odnosa među ljudima koji nije izmijenila, izokrenula i poremetila industrijska revolucija. Svojom neumitnom hladnoćom, gdje su proizvodni odnosi u prvom i bitnom planu, a svi međuljudski odnosi u funkciji proizvodnih odnosa, svojom bezličnom, objektiviziranom, ospoljenom, postvarenom, iznutra potpuno ispražnjenom i nemilosrdnom (radi opstanka i ostvarenja profita) proizvodnjom, sve više ljude ostavlja na brisanom i obesciljenom prostoru izričito kao pojedince svedene na radnu snagu a radnu snagu samo na robu kao tržišnu razmjensku vrijednost – koja kao i svaka druga roba vrijedi i ovisi samo o ponudi i potražnji, takva industrijska proizvodnja sve više muškaraca i žena bilo gdje, u braku, porodici, familiji ili komšiluku svodi na usamljenu gomilu i pojedinačne brojke i funkcije u nizu beskonačne proizvodnje. Veliki kineski mudrac Konfučije navodi pet osnovnih odnosa među ljudima: odnos između vladara i naroda, odnos između muža i žene, odnos između

oca i sina, odnos između starijih i mladih i odnos među prijateljima. Možda bez ičije volje i želje industrijska revolucija je u biti udaljavanje čovjeka i ljudi od prirode, od velike patrijarhalne kućne zajednice i porodice, od rodbine, prijatelja i komšiluka pa i od braka. Ona promovira i slijedi kod i red interesa i profita. S te ravni, industrijska revolucija je udar i ona ruši, razara, devalvira i relativizira autoritet, dignitet i identitet oca. Ona je u biti atak i udar na očinstvo, majčinstvo, brak i porodicu. Zašto i kako? Pa industrijska revolucija je prvo doba u ljudskoj povijesti koje zahvaljujući masovnoj industrijskoj serijskoj proizvodnji i načinu proizvodnje koja ide samo i isključivo za zaradom i profitom, odvaja, trga i u svakom smislu rastavlja majku od djece. Industrijska revolucija, samo zarad profita i zarade, razdvaja i prekida taj, Bogom određeni i uspostavljeni odnos i ženu kao majku koja je u očima djece – punina svijeta, punina nade, brige, pažnje i ljubavi, osjećaja smisla i bdijenja svodi na funkciju, samo na radnicu, na konkretnu funkcionalnu iznutra potpuno ispražnjenu i produktivnu osobu čiji se rad i učinak mjeri, vaga, kvantificira, kvalificira, uspoređuje, opredmećuje, objektivizira, iznutra potpuno ispražnjava i ospoljava.

U očima djeteta majka nije dio, nije funkcija, nije broj, nije zadatak, nije radno mjesto, nego je sve ili gotovo sve: ljubav, briga, pažnja, sigurnost, žrtva, nada, utjeha. Majka je u očima djeteta cjelina života, punina smisla, topos ljubavi, živa slika žrtve i požrtvovanja. Industrijska revolucija surovo i nemilosrdno oduzima muškarcu ženu a djetetu majku i zauzvrat vraća im, nakon osam sati neprestanog i teškog rada, radnicu ili službenicu koja je željna samo mira i odmora: „Ako u Islamu postoji tzv. žensko pitanje, rješenje toga pitanja zove se majka. Onima koji se u ime emancipacije i ravnopravnosti žene ne slažu s ovim rješenjem, treba odgovoriti: nije Islam unizio ženu, nego ste vi unizili majku. Uostalom, zakon majčinstva kao vrhunskog i prvenstvenog opredjeljenja žene postavila je sama priroda prije svakog ljudskog zakona pa i Islam. A Islam je nastavak prirode na višoj ljudskoj ljestvici životne evolucije. Sam poziv majke nije, dakle, ponižavajući. Naprotiv, on je svet i koristan, a ljudi su ga unizili. Postoje apsurdni primjeri žene koja služi u kafani ili gaji kuniće i može za taj svoj rad ostvariti penziju, a žena koja je rodila i podigla troje, četvero i više djece, ne može iz samog tog fakta izvoditi nikakva prava. Nekada se rimski plemić klanjao prolazeći pored trudne žene iz naroda, iskazujući tako svoje poštovanje prema budućoj majci, a u statistikama XX vijeka majka se vodi kao „lice koje ne radi“,

U očima djeteta majka nije dio, nije funkcija, nije broj, nije zadatak, nije radno mjesto, nego je sve ili gotovo sve: ljubav, briga, pažnja, sigurnost, žrtva, nada, utjeha. Majka je u očima djeteta cjelina života, punina smisla, topos ljubavi, živa slika žrtve i požrtvovanja. Industrijska revolucija surovo i nemilosrdno oduzima muškarcu ženu a djetetu majku i zauzvrat vraća im, nakon osam sati neprestanog i teškog rada, radnicu ili službenicu koja je željna samo mira i odmora

dakle, svrstana je s ostalim, „neradnim elementima“ (Alija Izetbegović, „Muslimanka – žena i majka“, Sarajevo, 1968).

Nerješiv je problem što industrijsko društvo, utemeljeno na industrijskoj proizvodnji, nikada u ženi nije gledalo majku koja u braku sa svojim mužem rađa i odgaja svoju djecu nego isključivo kao radnicu u proizvodnji i reproduktivno žensko biće koje bilo s kojim muškarcem rađa djecu za novu proizvodnju. Da se ikada mislilo na ženu-majku i muža-oca svoje djece, žena-majka je bez ikakvih problema, a dobrobiti za sve, mogla imati četiri sata radno vrijeme, a ne kao robot-radnica osam sati.

Pošto nikada ni jedna nesreća ne dolazi sama, industrijska revolucija će samo vanjskom a ne i unutrašnjom kvalitativnom demokratijom, standardizacijom, općom kvantifikacijom i obezličavanjem odnosa među ljudima, dovesti do „provale mase u povijest“, kako je primijetio Hegel i do nivelacije svih mogućih relacija među ljudima. Ona će sve, ama baš sve, ideale, vrijednosti, vrline, krijeposti i unutrašnje sadržaje pokušati ospoljiti, pretvoriti u koristi, robe i razmjensko-tržišne vrijednosti. Mudraci kažu dvije riječi u Islamu: Din-vjera, vjerovjerenje, pravilo života i ponašanja i Ar-stid određuju život i ponašanje ljudi. Industrijska revolucija i način života utemeljen na njoj, u okviru komplementarne praznine, te dvije riječi s pet glasova spojili su u jednu riječ: Dinar. Tako se Ar kao stid, kao najljepši ukras duše i njen unutrašnji izraz pretopio u dinar. Kao što ženu-majku, prečinjava u radnicu i fabriku oplodnje, čovjeka-muža u mužjaka za oplodnju bilo koje žene, sve vrijednosti samo u koristi, ideale u interese, tako

stid-Ar utapa u dinar. Stid, zapravo dođe kao zapreka oplodnji i uvećavanju Kapitala. Na ravni ljudske vrste i zajednice izvana, industrijska revolucija permanentno dovodi do iseljavanja sa sela i pražnjenja sela, odnosno prirode i naseljavanja i prepunjavanja gradova. Pošto na selima žive zajednice, a u gradovima samo društva, znači da zajednica u svjetskim okvirima odumire na račun društva. Unazad nekoliko godina zabilježeno je da prvi put u povijesti ljudskog roda više živi ljudi u gradovima nego na selima. Ishod i posljedica te činjenice čovječanstvo ne može predvidjeti. Može se samo konstatirati da su tri bitna značenja kulture: slobodan i svjestan osjećaj zavisnosti od Boga, obrađivati zemlju i imati aktivan odnos prema prirodi i razvijati plemenite odnose prema i među ljudima. U zajednici se razvijaju plemeniti a u društvu korisno-interesni odnosi. Uvijek će Bog čovjeku prije na um pasti u prirodi nego u gradu. Egzistencijalno, od čega će čovječanstvo živjeti kada većina slegne u gradove?

U jednom nedavnom razgovoru za „Preporod“ ugledni hrvatski ljekar Antun Lisek upozorio je javnost na destruktivnu ulogu nekih međunarodnih organizacija koje afirmiraju nerađanje djece. Po njegovom mišljenju djelovanje ovih organizacija dio je jednog globalnog projekta koji pokušava u svim postkomunističkim zemljama implementirati sistem kontrole i smanjenja nataliteta. Poslužit ćemo se snažnom metaforom ovog uglednog ljekara koji kaže da takve organizacije ne gledaju na dijete kao na Božiji dar, nego kao na insekt kojeg treba likvidirati. Šta mislite o ovakvim stavovima?

Pitanje rađanja djece, održavanja, zadržavanja, nastavljanja i širenja ljudske vrste spada u Božiji red stvari. Međutim, u to pitanje se ljudi, ideologije, politike, države a danas razne organizacije i korporacije upuštaju i petljaju na razne načine i s različitim kapacitetom. Tako Platon u svojoj *Državi* priznaje samo onu djecu koje žene od 20. do 40. godine i muškarci od 25. do 55. godine rode za državu. Tako rođenu (od države, jedino priznatu djecu) treba odgajati i vaspitati u državnim institucijama, a da ne znaju za oca i majku. Ženama prije dvadesete i muškarcima iza pedeset i pete godine dozvoljeni su seksualni odnosi ali plod takve ljubavi treba odstraniti ili u takvim odnosima rođeno dijete treba odnijeti na posebno mjesto gdje će umrijeti od gladi. Porodični život izvan države i ljubav za Platona ne dolaze u obzir. U današnjem

Nerješiv je problem što industrijsko društvo, utemeljeno na industrijskoj proizvodnji, nikada u ženi nije gledalo majku koja u braku sa svojim mužem rađa i odgaja svoju djecu nego isključivo kao radnicu u proizvodnji i reproduktivno žensko biće koje bilo s kojim muškarcem rađa djecu za novu proizvodnju. Da se ikada mislilo na ženu-majku i muža-oca svoje djece, žena-majka je bez ikakvih problema, a dobiti za sve, mogla imati četiri sata radno vrijeme, a ne kao robot-radnica osam sati

svijetu od preko 200 država Kina vodi najrestriktivniju politiku nataliteta i kontrolu rađanja djece, tako da je jednom bračnom paru dozvoljeno imati samo po jedno dijete. Također, u bivšem raspadnutom Sovjetskom Savezu, po Ustavu iz 1977. godine, porodica nestaje kao pravna i moralno-etička kategorija i pretvara se u „radni kolektiv“ sa specijalno namjenskom proizvodnjom. Međutim, savremena civilizacija ne ukida brak i porodicu, načelno i doktrinalno, već u konkretnom životu. Sve je manje zaključenih, a sve veći procenat razvedenih brakova i života između muškaraca i žena, zatim u seksualnim nigdje verifikovanim i vanbračnim odnosima koji niti žele sklopanje brakova, niti rađanje djece, niti ikakva prava, časti, obaveze i dužnosti koje su rezultat i posljedica braka. Oni u stvari ne žive ni u kakvim brakovima ni po Božijim, ni po prirodnim, ni po pozitivnim ljudskim zakonima nego u sekundarnim, bilateralnim, seksualno-interesnim zajednicama za zadovoljavanje isključivo seksualnih, polnonagonskih, a ne u cjelini ljudskih pa i nagonskih potreba. To ima za posljedica povećanje procenta-broja djece rođene izvan brakova, siročadi kod živih roditelja i sve više samačkih, kako muških, tako i ženskih domaćinstava, zato što i muškarci i žene svoju ličnost i njenu bit svode na služenje, ne Bogu, ne sebi, ne braku, ne djeci, ne porodici, nego isključivo spolnom organu. Tako broj razvedenih brakova u nekim modernim zapadnim zemljama se kreće najmanje od trećine, prosječno oko polovine, a u nekima dostiže i do 70 posto. Razvedene brakove prati bolna spoznaja da veliki broj mladih naraštaja ne žele da ulaze ni u kakve bračne zajednice i obaveze. I u mnogim brakovima

koji se ne raspadnu i ne rastoče, kako muževi, tako i žene, smatraju potpuno normalnim i moralnim da se pored odnosa u braku kao hobiem bave i prostitucijom. Na rastakanje braka i porodice, povećanje prostitucije i na smanjivanje rađanja djece danas u bitnom smislu utječe i način broja zaposlenih žena koji se u nekim zemljama kreću od 52 do 82 posto od ukupne ženske populacije. Način njihove zaposlenosti je antibračni, antiporodični i nerađanje djece, jer to usporava i komplikuje proizvodni proces. Očito u ovim zemljama se prije misli na profit i zaradu preko mladih radnica, a ne na buduće majke. Ono što je posebno bolno, sramno, razarajuće, zastrašujuće i masovno prisutno kod zaposlenih žena, što Kur'an najstrožije zabranjuje i osuđuje jeste da političke stranke, velike firme, razna poslovna i interesna udruženja, njihovi vlasnici, menadžeri, direktori, privatnici, štampa, televizija, film, modno-tekstilna industrija instrumentaliziraju ženska lica, stas, prsa, zadnjicu, privlačnosti i vanjsku ljepotu kao Allahov ukras, znamenje u komercijalne, profilerske, špijunske, političke, partijske, državne, javne, medijske, propagandne i filmske svrhe, što je u Evropi i na Zapadu, a sve češće i u muslimanskim društvima, opća i stara pojava: „I ne nagonite i ne prisiljavajte vaše uposlenice, radnice i službenice da se bludom i prostitucijom bave, a one žele da budu i ostanu poštene i čestite – samo da biste stekli prolazna dobra i koristi ovoga svijeta, a ukoliko ih neko na to prisili, Allah će im, zato što su bile prisiljene i primorane, oprostiti i prema njima milostiv biti“ (En-Nur, 33). Na stotine knjiga u Evropi, a sve više i u muslimanskim društvima, svjedoče i opisuju kako je dječija i ženska radna snaga na početku kapitalizma eksploatisana, zloupotrebljavanja i ucjenjivana. I danas ima firme po čitavom svijetu na svim kontinentima u kojima direktori i pretpostavljeni ucjenjuju i na blud navode i zavode mlade, lijepe i privlačne žene, neovisno o tome jesu li udate ili neudate. Neovisno o praksi u muslimanskim društvima, u Islamu je nevinost, stid, čast, poštenje, dostojanstvo, karakter, rodnost i plodnost žene iznad i prije svake zarade, zaposlenja i karijere. To je cilj i smisao njenog života, a zarada, zaposlenje i karijera su sredstvo življenja. Onaj ko zapošljava ženu mora joj osigurati sve uvjete i ambijent za častan, dostojanstven, pošten i moralan život. Sve razlike između Evrope i Islama u odnosu na ženu, svode se na to da industrijska Evropa poznaje i priznaje ženu-radnicu, objekat muškarčevih strasti – koja ostvaruje zaradu i profit i ako usput stigne da rodi jedno ili dvoje djece za novi profit. Dakle, rađanje djece u odnosu na profit i proizvodnju je u drugom

planu i pitanje drugog reda. Islam poznaje i priznaje ženu kao Allahov ajet-znak, znamenje, blagodat i dobrotu muškarcu za smirenje, kao majku, kao ličnost koja ima srce koje vjeruje, nosi u sebi povjerenje i smirenje i dušu koja zna i raspoznaje: Dobro od zla, Istinu od neistine, Pravdu od nepravde i Poštenje od nepoštenja, i čiji je ukras stid, čast, nevinost, dostojanstvo i karakter. Žena je jedino biće koje rađa i s mužem odgaja djecu, koja kao i muškarac može ako hoće i ako želi da radi izvan kuće u firmi, a nije dužna jer je muž, ukoliko je ikako u mogućnosti, dužan hraniti ženu i djecu.

Zamolio bih Vas da kao dugogodišnji profesor etike i sociologije protumačite rezultate referenduma u Hrvatskoj održanog krajem prošle godine. Više od 65% građana Hrvatske na referendumu se izjasnilo za ustavnu definiciju braka – zajednice muškarca i žene?

Rezultati referendumskeg pitanja u Hrvatskoj samo potvrđuju iskonsku istinu da je brak između muškarca i žene, dva bića iste vrste a različitih spolova, bez ikakve dvojbe praosnova i praoblik svake društvene grupe: porodice, familije ili rodbine, roda, bratstva, plemena, naroda, nacije, rase i svake ljudske krvno-srodničke zajednice. U braku su živjeli prvi muškarac na Zemlji h. Adem a.s. i njegova žena, h. Havva. Iz njihovog braka po Allahovoj volji i odredbi razvio se ljudski rod i svi narodi svijeta. Ako se kaže da je kultura i način na koji jedna ljudska zajednica i svaki čovjek živi i reguliše svoje odnose sa sobom u braku, sa drugim ljudima, sa prirodom i sa Bogom i te odnose prenosi u nauku, tehniku, umjetnost, u svoj privredni, ekonomski, politički, društveni sistem, u svoje ustanove i institucije onda je nepobitna istina da, ako čovjek uspostavi prave i pravilne odnose, kroz vjerovanje, s Bogom, sa sobom i u braku onda će kao rezultat i posljedicu tih odnosa imati potpuno ispravne odnose prema svijetu, životu, univerzumu, prirodi, porodici, rodbini, plemenu, narodu, naciji, državi i čovječanstvu. Nepravilni odnosi prema Bogu, kroz nevjerovanje, prema sebi i braku, rezultiraju svim nepravilnim odnosima u životu, počevši od znanosti, tehnike, umjetnosti, privrede, države, politike, svih ustanova i institucija do međuljudskih odnosa. Ko ima nepravilan odnos prema braku on ima nepravilan odnos prema zajednici, društvu, državi i reprodukciji ljudske vrste. Za Aristotela država je samo do kraja razvijena porodica. Naravno, porodica nastaje i razvija se iz braka. Zato ko razara i uništava

brak on razara i uništava zajednicu, društvo, sve društvene grupe i pustoši i bez ljudi ostavlja državu. Rezultati referenduma u Hrvatskoj potvrđuju misao Rene Genona da postoji jedna iskonska i primordijalna tradicija, koja kao živa povijest povezuje sve generacije ljudskog roda u jednu duhovnu, idejnu, vjersku, moralno-etičku, kulturno-civilizacijsku i pravno-običajnu zajednicu. Brak je sigurno sastavni i nepobitni element iskonske tradicije i prakse čovječanstva. Brak je čvrsta, stabilna, sveljudska, a ne samo seksualna veza, odnos, relacija i komunikacija između muškarca i žene, dva bića iste vrste a različitih spolova i parova i kao takav najstariji, najstabilniji, najodsudniji, najbitniji i najprimarniji međuljudski odnos iz koga se razvijaju i nastaju sve porodice. Brak je ustvari praklica, praosnova i mikrokozmos svih osnovnih međuljudskih veza i odnosa. Kao najstarija, unutar Islama, najodređenija i najsudbonosnija ustanova, brak je rješenje koje cilja na to da se pomire duhovne težnje i ideali ali i da se zadovolje tjelesne potrebe, da se spasi čednost bez odbacivanja ljubavi. Čim su ljudi stvoreni od iste vrste, a različitih spolova kao muškarac i žena, seksualni odnos između njih je prirodna nužnost, imperativ opstanka, zadržavanja, sadržavanja, produžavanja, reprodukcije i umnožavanja ljudske vrste. Brak je imperativni nalog odziva na Božiji poziv da muškarci i žene jedino stupaju u seksualne odnose samo kroz validni i regularni brak kroz javni čin vjenčanja. Dakle, seksualni odnos nije grijeh isključivo kroz valjan i legitiman brak s dozvoljenom osobom. Nije nikada bio od Boga, nije sada i nikada neće biti dozvoljen bilo kakav vanbračni seksualni odnos, zato što je to narušavanje Božijeg reda u stvaranju svijeta i zato što se otac djeteta mora znati. Dalje, nikada nije bio dozvoljen brak između ljudi i životinja, zatim unutar ljudske vrste između istih spolova (muškarca sa muškarcem-homoseksualizam) i (žene sa ženom-lezbijstvo), zatim, brak s majkom, kćerkom, sestrom blizankinjom i brak između različitih vrsta, naprimjer između ljudi i džinna i između ljudi i životinja. Brak je obostrano velika blagodat, jer u njemu muškarac i žena, jedno uz drugo se smiruju i najjače nagone i seksualne potrebe zadovoljavaju u braku i umjesto teškog grijeha i prokletstva kroz prostituciju, odazivaju se i služe Bogu, izvršavaju Farz-naredbu, slijede Poslanika i obnavljaju ljudsku vrstu. Naime, brak u Islamu počiva na četiri temelja: Imanu-vjeri, Šerijatu- vjerozakonu, Meveddetu-ljubavi i Rahmetu-milosti. Vjera u braku je odziv na Allahov poziv da se muškarci žene ženama, a žene udaju za muškarce, izvršavanje farza – Allahove naredbe i slijeđenje

Brak u Islamu počiva na četiri temelja: Imanu-vjeri, Šerijatu- vjerozakonu, Meveddetu-ljubavi i Rahmetu-milosti. Vjera u braku je odziv na Allahov poziv da se muškarci žene ženama, a žene udaju za muškarce, izvršavanje farza – Allahove naredbe i slijeđenje Sunneta. Šerijat u braku su svi Allahovi propisi, obaveze, dužnosti i međusobna prava između muža i žene u braku. Zato je brak u Islamu istovremeno vjersko-moralni čin i dužnost, pravno-ugovorni akt (nikjah) i jedan od mnogobrojnih Allahovih ajeta, znamenja i dokaza ljudima

Sunneta. Šerijat u braku su svi Allahovi propisi, obaveze, dužnosti i međusobna prava između muža i žene u braku. Zato je brak u Islamu istovremeno vjersko-moralni čin i dužnost, pravno-ugovorni akt (nikjah) i jedan od mnogobrojnih Allahovih ajeta, znamenja i dokaza ljudima. Vjera u braku je i Nijjetnamjera da se ženi i udaje u ime Allaha. Samo brak koji se zasniva u ime Allaha, po verificiranoj i javnoj šerijatskoj proceduri, ljubavi i Allahovoj milosti će kroz vrijeme i prostor opstati. Majku djece i oca djece, odnosno muža i ženu jedino može očuvati brak u ime Allaha, koji počiva na Imanu, ljubavi, Allahovoj milosti i obostranim potrebama i interesima. Zato je brak zajednica svih zajednica, njihova praosnova, pralijeha, pramolekul, arhetip. Iz njega kao korijena razvilo se čovječanstvo. Ono što je atom za prirodni svijet to je brak za ljudski život. U braku se ostvaruju najintimniji i najprisniji odnosi, miješa se krv, isprepliću tijela, dodiruju srca i povezuju duše. U braku, preko djece, muž ulazi i produžava se u ženi, a žena u mužu. Žena mužu nikada nije samo žena, nego i majka njegove djece kao što i muž ženi nikada nije samo muž nego i otac njene djece. U braku nastaju i razvijaju se osnovne relacije: muž-žena, otac-sinovi, otac-kćeri, majka-kćeri, majka-sinovi, braća-sestre, braća-braća i sestre-sestre. Sve te relacije treba uskladiti, harmonizirati i povezati.

Posljednju deceniju određene ideološke skupine koje djeluju s islamskim predznakom u BiH sve glasnije ističu zahtjev za legalizacijom poligamnih brakova. Legalizacijom te prakse po njihovom mišljenju značajno bi se

riješili problemi udovica i siročadi. Koliko mi je poznato niko osim dr. Fikreta Karčića nije ponudio relevantan i stručan islamski stav po ovom pitanju. Karčić je obrazložio svoj stav o višeženstvu kako je teorijski irelevantno i društveno neopravdano isticati ovaj zahtjev. Šta vi mislite o tome?

Veoma sam zadovoljan ovim pitanjem. Odgovorit ću na dva plana. Prvo, unazad hiljadu i po godina Evropa i moderni čovjek uopće najviše napadaju i osuđuju Islam zato što Islam pored monogamije (jednoženstva) dozvoljava i poligamiju (višeženstvo). Čini se da preko 90% nemuslimana o Islamu ne zna ništa, osim da Islam dozvoljava poligamiju i da se za krađu odsijeca ruka. Zbog poligamije oni kažu da Islam ženu svodi na nižerazredno i obespravljeno biće. „Zgražavanje ljudi na Zapadu nad poligamijom predstavlja čisto licemjerje: koliko ima muškaraca na Zapadu koji su upoznali samo jednu ženu! I nije li licemjerje i nemoralnije dozvoliti muškarcu da dobije dijete od ljubavnice i da je nekažnjeno (bez ikakvih posljedica) napusti nego da zahtijeva brak koji muškarcu nameće stroge obaveze, to jest da se brine o svim potrebama žene“ (Rože Garodi). Islam odbacuje sve seksualne odnose koji nisu vjersko-moralno utemeljeni i šerijatsko-pravno regulisani, odbacuje sve radnje, postupke i ponašanja koja na bilo koji način slabe i u pitanje dovode ustanovu braka kao izvor života. Interesantno je i krajnje upitno to što poligamija mnogo više zabrinjava nemuslimane nego muslimane. Izgleda da je čitav neislamski svijet osobito zabrinut za ovo pitanje koje u praksi islamskog društva ima veoma mali i skoro epizodni značaj. Osuda poligamije od strane Evropljana predstavlja i izvandredan primjer licemjerja. U muslimanskim zemljama od hiljade brakova jedan je poligamni. Anonimne ankete na Zapadu pokazuju obrnuto: od hiljadu muževa samo je jedan održao riječ vjernosti, a nije puno drugačija situacija i sa ženama. Evropa se zadovoljava formalnom (i licemjernom) monogamijom. Američki pisac Erwin Valace u knjizi „Dvadeset sedam žena“ govori o masovnoj, tajnoj poligamiji u američkom društvu. Knjiga se zasniva na naučnim podacima dobivenim proučavanjem ovog fenomena u Americi.

To je prva strana medalje, a druga je zahtjev nekih pojedinaca i grupica za legalizacijom poligamnih brakova kod nas. Odmah se da primijetiti da je opasno i veoma štetno stvari, pojave i procese posmatrati izvan konteksta i izvan cjeline situacije. Moram primijetiti da se prije dr. Fikreta Karčića

Islam poligamiju kontroliše vjersko-moralnim temeljima, voljom prve žene, zakonom i javnim mnijenjem. Nijedan od ovih instrumenata u Evropi ne funkcioniše i zato su zahtjevi za uvođenje poligamije kod nas neuspostavivi i neodrživi. Oni samo zbunjuju dobronamjernu i uveseljavaju zlonamjernu javnost

s izazovom poligamije suočio i Alija Izetbegović 1968. godine u tekstu: „Muslimanka – žena i majka.“ Evo šta on u tom tekstu piše: „Bog je stvorio jednog čovjeka i jednu ženu i u prirodi se na nedokučiv način nastavilo održavanje ovog odnosa polova 1:1. Samo izvanredni vanjski događaji mogu privremeno poremetiti ovaj odnos. Iz ovoga slijedi da je monogamni brak prirodni brak. Zašto je Kur'an dozvolio poligamiju kada ona očigledno predstavlja niži oblik zajedničkog života muškarca i žene? Najvjerovatnije je da pravi odgovor glasi: Zato što je strogo zabranio prostituciju ili zato što se nije mogao zadovoljiti formalnom (dakle lažnom) monogamijom evropskog tipa. Ne postavlja se, dakle, izbor između poligamnog i monogamnog braka. Alternativa je između rijetke i javne poligamije islamskog društva i masovne tajne poligamije na Zapadu. Ako poligamija treba da nestane, ona jednim dekretom može nestati u islamskom svijetu. Međutim, neformalna i nepriznata poligamija evropskog tipa ne može se ni na koji način iskorijeniti, jer je bila, a i danas je, sastavni dio jednog stila života koji može nestati samo s tim društvom.“

Kada je riječ o poligamiji, treba znati da je Islam nije ni izmislio ni naredio ni nametnuo ni uveo u ljudsko društvo nego ju je zatekao u neograničenom broju žena i u potpuno neregulisanim propisima. Islam ju je ograničio, strogo regulisao i postavio skoro pa neispunjive uslove za njenu realizaciju: „Ako se bojite da prema ženama sirotama nećete biti pravedni, onda se ženite onim ženama koje su vam dopuštene, po dvije, po tri i po četiri. A ako strahujete da nećete pravedni biti, onda samo jednom ili eto vam onih koje posjedujete. Tako ćete se najlakše nepravde sačuvati“ (En-Nisa, 3).

Islam u slučaju bilo kakve nepravde prema jednoj od dvije, tri ili četiri žene, koliko Kur'an dopušta u braku, naređuje isključivo jednu. S obzirom na sve ljudske slabosti, teško je i skoro nemoguće uspostaviti istu ljubav, naklonost, pažnju i ravnopravan tretman među ženama u braku. Teško je

pa skoro i nemoguće pomiriti pravdu i ljubav: „Vi ne možete potpuno jednako postupati prema ženama svojim ma koliko to željeli, ali ne dopustite sebi takvu naklonost pa da jednu (od žena) ostavite u neizvjesnosti. I ako vi budete odnose popravili i nasilja se klonili, pa Allah će zaista oprostiti i samilostan biti“ (En-Nisa, 129).

Na osnovu navedenih ajeta vidi se da je poligamija načelo i princip koji muškarcu postavlja stroge (u okviru njegove kože skoro pa nemoguće) kriterije i zato monogamija u apsolutnoj većini biva praksa u životu muslimana. S pravno-formalne tačke gledišta da bi musliman vjenčao drugu ženu mora dobiti saglasnost prve žene. Pored prve žene danas u Pakistanu, Egiptu, Iranu, samo sud može dozvoliti sklapanje braka s drugom ženom. Između, prije Islama, neograničene i potpuno neregulirane, Islam je poligamiju ograničio i na trostruk način osigurao i regulisao. Islam poligamiju kontroliše vjersko-moralnim temeljima, voljom prve žene, zakonom i javnim mnijenjem. Nijedan od ovih instrumenata u Evropi ne funkcioniše i zato su zahtjevi za uvođenje poligamije kod nas neuspostavljeni i neodrživi. Oni samo zbunjuju dobronamjernu i uveseljavaju zlonamjernu javnost: „Osnovna pouka koja se izvodi iz kur'anske Objave jeste da se seksualni odnosi ne mogu jednostavno smatrati (samo) kao prirodni fenomen, koji proističe samo iz biologije ili animalnosti. Oni imaju društveni karakter (jer ne zavise samo od kaprica pojedinih osoba) i sakralni karakter (taj čin, kao i svi postupci u privatnom i javnom životu, proističu iz egzistencije Boga i Njegova Zakona), Rože/Redža Garodi, „Živi islam“. Zato je osnovna svrha braka u Islamu, odziv na Božiji poziv, izvršenje farza-naredbe, služenje Bogu, slijeđenje Sunneta, zadovoljavanje seksualnih potreba i najjačih strasti na halal način i da se djeca rođena u braku podučavaju vjeri-Imanu, religiji-Islamu, moralno-etičkim vrijednostima, principima, kulturnim oblicima, zakonskim normama i da se islamski odgoje. Dalji cilj braka jeste da se u potpunosti omogućiti moralni život svakog čovjeka, muškarca i žene, da se osigura opstanak i kontinuitet čovječanstva i ljudske vrste kao takve i da se osigura izdržavanje žene i djece na legitiman, legalan i regularan način. Zato brak u Islamu treba biti topos, domište, humus, počivalište, oaza i neprobojna tvrđava i čuvar islamskih ideala, načela, principa, vrijednosti, vrlina, krijeposti, pouka i propisa.

**Osim očite ekonomske krize koja podri-
va i destabilizira bošnjačku i muslimansku
porodicu, koji su po Vama dodatni razlozi**

zbog kojih se mladi ljudi danas sve teže odlučuju za sklapanje braka?

Da bi stigli do odgovora na ovo pitanje, neminovno se prisjetiti tri plana egzistencije. To su: život, uživanje i izživljavanje. Odluka komplementarnog života potpuno fizički, biološki, nervno i psihološki zdravih muškaraca i žena je brak. Brak je nalog i imperativ ljudskoj vrsti od prvog muškarca i žene Adema i Havve i to je Sunnet-put, praksa i način života svakog poslanika i vjerovjesnika. Sve seksualne veze i odnosi, koji počivaju isključivo na zadovoljstvu, ljubavi, užicima, koristima, interesima, strastima, požudama, instinktima i nasladama, one se kidaju i raspadaju. Bitna su najmanje četiri faktora koja utječu na to da se današnji naraštaji mladića i djevojaka sve teže i nesigurnije odlučuju samo na sklapanje braka. Prvo je zaplašivanje strahom od strane šejtana kako će se opstati i preživjeti u braku. To je velika šejtanska blokada zaplašivanja i zastrašivanja. Šejtan plaši ljude siromaštvom, a onda im naređuje bestidnost i blud: „Šejtan vas plaši neimaštinom i bijedu vam obećava i bestidnost vam naređuje, a Allah vam obećava oprost i blagodati Svoje – Allah sve obuhvaća i zna sve“ (El-Bekare, 268). Kako je jedino prirodno stanje čovjeka kao vjernika da život živi, a ne da samo život uživa i izživljava, to šejtan na svaki način želi da čovjeka kao vjernika koji život živi, učini grijешnikom koji će svjesno, namjerno, slobodno, voljno i planirano grijешenjem život više Ne-živjeti nego uživati: „Kunem se time što si odredio pa sam u zabludu pao da ću ljudima ja (šejtan) na Putu Tvome Pravome, stavljati zasjede! Zatim ću im prilaziti i sprijeda i straga i s desna i s lijeva! I nećeš naći, Bože, Ti većinu ljudi da su Ti nezahvalni! (El-Ea'raf, 16-18).

Vjernici egzistenciju kroz brak, porodicu i zajednicu žive, svjesni i namjerni grijешnici egzistenciju uživaju a perverzne-idžram osobe, niti žive niti uživaju, nego se kroz perverzije: homoseksualizam, lezbijstvo, pedofiliju i druge razvrate i poroke samo izživljavaju. Čim šejtan ljude navede i zavede iz života u uživanje – svjesno i namjerno grijешenje, brak se relativizira i banalizira.

Drugi faktor – uživanje, koje je dostupno na svakom mjestu i u svakom trenutku, značajan broj mladića i djevojaka odvraća od braka. Treći faktor koji odvraća omladinu od braka jeste svođenje braka samo na jednu dimenziju: sakralnu, sakramentalnu, vjersku, duhovnu, idejnu, moralno-etičku, estetsku, kulturnu, normativnu, fizičko-biološku, interesnu, materijalnu, ekonomsku, odgojnu, ovosvjetsku ili onosvjetsku. Zapravo, brak je komplementaran čin i

Gledano iznutra, brak ugrožava i na rastav brakova utječe sve manje povjerenja među muškarcima i ženama. Snaga i sigurnost braka počiva na vjernosti muža ženi i žene mužu, a vjernosti nema bez povjerenja. Bez povjerenja nema sigurnosti-emanu u braku, a bez sigurnosti brak je nestabilan i nesiguran. Brak traži i potpunu iskrenost u međusobnim odnosima na relaciji muž-žena i žena-muž

mikrokozmos svih međuljudskih veza, odnosa, relacija i komunikacija. Četvrti faktor zašto se značajan broj omladine susteže od braka je kompletna civilizacijska slika života utemeljena na industrijskom i elektrotehničkom kodu života koja u biti udara na primordijalne oblike zajednice: brak, porodicu, rodbinu, mahalalu i komšiluk i rastače instituciju majke-žene i svodi je na ženu radnicu u nuždi porodilju a muškarca-oca svodi na radnika mužjaka koji oploduje ženu-radnicu. Osnovna odlika odnosa u takvom društvu je egoizam i individualizam u međuljudskim odnosima i pozitivizam i scijentizam u nauci. Možda poseban razlog za izbjegavanje braka, koji je kod mladića teorijski neobrazloživ a naučno nedokaziv, leži u jednoj velikoj „poremećenosti“ svijeta, kako je naziva Amin Maaluf i izokrenutosti svih vanjskih likova i oblika života koji više pogađaju muškarce nego žene. Kao da postoji strah i suzdržanost u sadašnjim mladićima u odnosu na generaciju njihovih djevojaka. U zraku lebdi pitanje da li oni imaju manje kapacitete i reproduktivne sposobnosti od žena. Sigurno je da civilizacijski udari i udesi više i teže u reproduktivnom smislu pogađaju muškarca nego ženu. Statistički je više impotentnih muškaraca nego frigidnih žena. Daj Bože da je ovo samo slutnja!

Sudeći po statističkim pokazateljima u bh. društvu sve su učestaliji razvodi brakova. Naime, od januara do jula prošle godine razvedeno je 776 brakova, što predstavlja znatno povećanje od 9.45 posto u odnosu na isti period 2012. godine? Kako tumačite ovaj trend povećanja razvoda brakova?

Odgovor: Izvana gledano, generalno kazano, način života unazad tri stojeća, svjesno ili

nesvjesno, namjerno ili nenamjerno, planski ili neplanski bio je antiotac, antimajka, antibrak, anti-porodica, antizajednica (jer počiva na unutrašnjim idealima i vrijednostima), da bi na kraju Margaret Tačer, kada se razračunavala s rudarima, kazala da više ne postoji čak ni društvo. Slovenački mislilac Aleš Debeljak tvrdi da je od nekadašnjeg socijaldemokratskog kapitalizma, kojeg su krasili: ustavna demokratija, vladavina prava i pravna država, socijalna država i socijalna pravda i velika solidarnost, razumijevanje i pomaganje među ljudima te kapital i profit, ostala i svedena na kapital i profit individua najsposobnijih pojedinaca. Tako u SAD, 10% građana na kraju 2013. godine ima preko 50% kapitala i novca u svojim rukama. Poslanik Islama je kazao: El-fakru-nisful-kufri – siromaštvo je pola bezvjerstva, a Mahatma Gandi je kazao: Siromaštvo je najgori oblik terorizma. Siromaštvo najviše pogađa najbitnije i najosjetljivije grupe a to su brak i porodica. Sveukupan način života posebno u 20-om stoljeću, velika većina printanih, audio i vizuelnih medija svojim sadržajima (opet, radi zarade i profita), i ekstra osiromašivanje naroda diljem planete na početku 21. stoljeća su značajni razlozi razvoda brakova, Zinaluk-blud ili prostitucija je u svakom vremenu, na svakom mjestu i svakoj zajednici smrtna opasnost za brak. U zinaluku-bludu se ostvaruju najbestidniji, najgrešniji, najvulgarniji, najbesramniji i najobezičeniji odnosi za koje, prema Kur'anu, kao i za krađu, slijedi kazna i na dunjaluku, a ne samo na ahiretu. U prostituciji se poput zmijskog klupka isprepliću strasti i instinkti, ubijaju srca, razaraju i ocrnjuju duše, trenutno uživaju i izivljavaju tijela ali se i nakaze i ugrožavaju triperom, sifilisom i SIDOM. Tako prostitucija ubija i zaustavlja život. Najpogubnija posljedica zinaluka-bluda jeste zaboravljanje i udaljavanje od Boga, neodazivanje Božijem pozivu stupanja u samo halal bračne odnose, nego šejtanovom u prostituciji, uživanje i izivljavanje, neslužnja Bogu nego šejtanu, grijeseenje u bludu, uživanju i izivljavanju umjesto smirenja i halal-dozvoljenog života u braku, neslijeđenje Sunneta nego požuda i strasti, ubijanje djece ili rađanje djece koja pored živih roditelja gube identitet, dignitet i rodnu vjerodostojnost, a to, neminovno, u neznanju vodi u promiskuitet i oni čine rodoskrvnuće. Blud-zinaluk, veliki biljeg savremenog života čovjeka koji u vjeri ne živi nego u grijesima, porocima i strastima uživa i nevjerovanju, idolatriji i idžramu-perverziji (droga, pedofilija, homoseksualizam, lezbijstvo, seksualni odnosi sa životinjama) se izivljava, onemogućava i razara osnovne i primordijalne relacije: muž-žena,

žena-muž, otac-sinovi-kćeri-majka-kćeri-sinovi, braća-braća, sestre-sestre, i braća-sestre.

Prostitucija sve moguće relacije (vjerske, duhovne, moralno-etičke, vrijednosne, kulturne, zakonske, društvene, socijalne, rodbinske, porodične, komšijske) među ljudima kida i razara i umjesto na odnose između dva insana iste vrste u svojoj ukupnosti a različitih spolova, poništava i muškarca i ženu i sve veze među njima svodi na odnose između dva spolna organa. U takvim relacijama niti je muškarac muškarac, niti je žena žena nego su oboje sredstva i robovi u funkcijama spolnih organa. Umjesto na dva realizirana insana kroz brak oni se kroz blud svode samo na dva spolna organa. Ako se seksualni nagoni, požude, instinkti kao najjače strasti u čovjeku ne mogu ni uništiti ni ubiti, ni bilo čime kompenzirati, ukoliko se ne kontroliraju, i ne stave u određene regularne okvire ili korito Šerijata kroz legitiman, legalan i regularan brak, tada seksualne strasti udaljavaju čovjeka od Boga, od Sunneta, od Pravog puta, od života, od potomstva, od budućnosti, od zajednice, od ljudskog roda i stavljaju pečat na njegovo srce, uši, i zastor na oči. Znajući da su nagoni, strasti i požude u čovjeku neuništivi, šejtan nikada njih i ne napada nego brak koji je njihov jedino valjani okvir, oblik, korito i regulator. Kad razori brak tj. okvir i korito šejtan zna da će se voda odnosno strasti izliti i život potopiti. Zato što je brak izvor, počivalište i rasadnik života šejtan više napada i ugrožava brak nego sve krvnosrodničke grupe (porodicu, rodbinu, rod, bratstvo, pleme, narod, naciju, rasu) zajedno. On najbolje zna da će te sve skupine bez braka nestati i prestati postojati: „I povode se (slijede) za onim što su šejtani o Sulejmanovoj vladavini kazivali. A Sulejman nije bio nevjernik, već su šejtani nevjernici učeći ljude sihru (vradžbini- magiji) i onome što je bilo nadahnuto dvojici meleka, Harutu i Martutu, u Babilonu. A njih dvojica nisu nikoga učili dok mu ne bi rekli: ‘Mi samo iskušavamo i ti ne budi nevjernik (ne pravi sihr).’ I ljudi su od njih dvojice učili (sihr) kako će muža od žene rastaviti, ali nisu mogli time nikome bez Allahove volje nauditi. Učili su ono što će im nauditi i od čega nikakve koristi neće imati, iako su znali da onaj koji tom vještinom vlada neće nikakve sreće na Onom svijetu imati. A doista je jadno ono za što su se prodali, kad bi samo znali!“ (El-Bekare, 102).

Gledano iznutra, brak ugrožava i na rastav brakova utječe sve manje povjerenja među muškarcima i ženama. Snaga i sigurnost braka počiva na vjernosti muža ženi i žene mužu, a vjernosti nema bez povjerenja. Bez povjerenja nema sigurnosti-emanata

u braku, a bez sigurnosti brak je nestabilan i nesiguran. Brak traži i potpunu iskrenost u međusobnim odnosima na relaciji muž-žena i žena-muž. Poslanik kaže: „Proklet bio onaj koji krije tajne u braku i proklet bio onaj koji tajne iz braka iznosi izvan braka. Za čvrstinu i stabilnost u braku i životu neophodan je i stid kao ukras duše i kod muža, posebno kod žene. Bez povjerenja-emanata, vjernosti-emanata, iskrenosti i stida najčešće se javlja ljubomora u braku. Kao što je zinaluk-blud težak i skoro neoprostiv grijeh, tako ljubomora vodi nesreći u braku. Brak pretpostavlja obostrano poštenje, pravdu i pravedno postupanje muža prema ženi i žene prema mužu.

Pojava maloljetničkog nasilja i delikventnog ponašanja mladih ljudi također poprima zaprepašujuće razmjere. Agresija na BiH i ogroman broj djece koji su odrasli uz samo jednog roditelja ili su odrasli bez oca i majke, bez sumnje, ostavile su trajne posljedice na karakter, mentalitet i ponašanje mnogih mladih ljudi. Međutim, uvažavajući sve te objektivne i historijske okolnosti, u kojoj mjeri biste se složili s Alijom Izetbegovićem, koji je prije više od tri decenije u jednom antologijskom tekstu o nezamjenjivoj ulozi majke u procesu odgoja, između ostalog, rekao: „Današnji problemi omladine u suštini potiču od neriješenog položaja i nepriznate uloge majke i porodice u današnjem društvu.“

Naravno, svaki normalan, ozbiljan i odgovoran čovjek mora se složiti s ovim zapažanjem Alije Izetbegovića. Međutim, uputno je ovdje navesti i njegove riječi iz teksta „Muslimanka-žena i majka“: „Postoje apsurdni primjeri žene koja služi u kafani ili gaji kuniće i može za taj svoj rad ostvariti penziju, a žena koja je rodila i podigla troje, četvero i više djece, ne može iz samog tog fakta izvoditi nikakva prava. Postoje škole za krojačice, cvjećarke, balerine, pa čak i manekenke, ne postoji, međutim, škola za majke, kao što ne postoji za nekvalifikovane radnike. Dotjerali smo dotle da bi uvođenje predmeta ‘materinstvo’ za djevojke u školama za opće obrazovanje odmah bilo okarakterisano kao povreda ravnopravnosti polova u školstvu. Može se slobodno reći da je majčinstvo u novom vijeku društveno nepriznato, ono je ‘privatna stvar’ neposredno zainteresovanih lica, a u statistikama XX vijeka majka se vodi kao ‘lice koje ne radi’, dakle, svrstana je sa ostalim ‘neradnim elementima.’“

Ne samo da moderno doba ne uvažava ulogu majke nego i ulogu oca: „Doista, da neko vaspita

čovjeka mora biti otac ili nešto više nego čovjek. I takvu dužnost vi mirno povjeravate najamnicima. Hoćete li da svakoga povratite njegovim pravim dužnostima, počnite sa majkama. Iznenadiće Vas promjene koje ćete izazvati. Iz ove prve izopačenosti javlja se svako zlo,“ pisao je Jean Jacques Rousseau u djelu *Emil ili O vaspitanju*.

Evo unazad 25 godina od kada predajem sociologiju u G.H.medresi kada predajem lekciju o odgoju po nekoliko puta ponavljam vlastito zapažanje: Djecu može odgajati samo onaj ko ih voli više od sebe, a to su roditelji, a u koga djeca imaju veće povjerenje nego u same sebe, a to su opet roditelji. „U poznatom odnosu: zaposlena žena-posao-dijete, niko ne prolazi bez štete, ali izgleda da su djeca ipak prošla najgore: njih su povjerali onima koji ne rade za ljubav nego za platu. Dijete je ličnost samo za roditelja i u svom domu. U obdaništu za vaspitača-službenika, ono je često samo stvar među stvarima. Jasle, obdaništa i domovi malo vaspitaju i podižu, ona se samo „brinu i čuvaju“ djecu, ostavljajući njihovu osjećajnu sferu zapuštenu i nerazvijenu“, piše Alija Izetbegović u već navedenom tekstu.

Na ovo se mora pridodati: na veze među ljudima izvana utječu ljudi (društvena sredina), priroda (prirodna sredina) kao i ličnost svakog pojedinca s njegovim temperamentom i karakterom, ali prvi put i vještačka (možda ponajviše) sredina oličena u TV-u, internetu, i kompjuteru, a koje niko ni na kakvu odgovornost ne može pozvati. Kada je riječ o društvenoj sredini danas svijetom, posebno Evropom i Zapadom dominira faustovska ili zapadno-evropska kultura. Ta kultura ne veliča nego želi da zagospodari prirodom, ne drži do Boga i ne vjeruje u Sudbinu. Za nju je znanje, vlast i bogatstvo jedina priznata moć i vrijednost, a ne očinstvo, majčinstvo, brak, djeca i odgoj. Zato faustovska kultura iz svijeta i života i od čovjeka i ljudi prvo progoni Boga, pa Sudbinu, pa prirodu (djeca se ne odvajaju od interneta) i na kraju dovodi u pitanje samog čovjeka pojedinca koji je ostao i bez braka i bez porodice i bez zajednice i na kraju bez društva. Na kraju ostavši sam, čovjek ulazi u neizvjesnost, spopada ga strah, u strahu postaje agresivan a izgubljenju društvenost vraća nasiljem i terorom i tako skreće na sebe pažnju. Zato je to kultura nemira, sumnji, lutanja i pitanja. Izgubivši okvir rodne zajednice u toj autodinamičkoj kulturi čovjek umjesto prirode, svemira, Boga i Sudbine, isključivo posmatra i veliča sebe. Čovjek današnjice, pogotovu mladi ljudi, nalaze se u neprestanom traganju za izgubljenim vremenom, prostorom, zavičajem, izgubljenim smislom života i sadržajem života koji se ne mogu

otkriti u prolaznostima, djetinjstvom života, koje nije ispunjeno druženjem s roditeljima, posebno s majkom, nego s neživim lutkama od kojih su neke topovi, tenkovi, transporter, avioni, kamioni, minobacači, igračkama, slikovnicama, TV slikama, internetom. Postavlja se neizbježno pitanje da li je taj mladi čovjek izgubio iskonski osjećaj za zavičaj prirode, osjećaj iskonske igre, radosti, sreće i zadovoljstva, roditeljske pažnje, rodbinstva, komšiluka, prijateljstva i drugarstva bez interesa, igre u prirodi i druženja s djecom i životinjama u prirodi? U toj kulturi, prema Garodiju, svaki pojedinac i svaka grupa pravi sebi božanstvo po vlastitoj želji, gledajući u novcu, moći, tehnici, bogatstvu, seksu, vlasti, nauci, naciji i ideologiji, jedini pravi cilj, apsolutnu vrijednost lažnog boga, ljudoždera koji fantizira i proždire onoga ko mu služi, gazeći bez milosti svaku drugu vrijednost i svako drugo ljudsko biće koje se suprotstavi njegovoj ekspanziji. Takva kultura i takav veltanštaung- pogled na svijet i život porodila je u 20. stoljeću dva svjetska rata u kojima je izginulo možda više ljudi nego u svim dotadašnjim ratovima i što je u okviru te kulture u istom tom stoljeću dva puta, jednom nad Jevrejima a drugi put nad muslimanima počinjen i presuđen genocid. U isti red stvari ide i činjenica što ta kultura banalizira, relativizira, apstrahira zločin i nasilje: „Ima zločina iz strasti i zločina iz logike. Kazneni ih zakonik dosta lagodno razlikuje po predumišljaju. Mi smo u vremenu predumišljaja i savršenog zločina. Naši zločinci nisu više ona razoružana djeca što se pozivahu na izgovor ljubavi. Oni su, naprotiv, odrasli i njihov je alibi nepobitan, to je filozofija koja može služiti svemu, čak pretvaranju ubojice u suce. Healthcliff iz „Orkanskih visoka“ (u romanu Emily Bronte) pobio bi čitavu zemlju samo da bi posjedovao Cathy, ali ne bi mu palo na um reći da je to umorstvo razumno ili opravdano nekim sustavom, on bi ga izvršio, tu prestaje čitavo njegovo uvjerenje. On pretpostavlja snagu ljubavi i karakter. Kako je ljubavna snaga rijetka, umorstvo ostaje iznimka i tada zadržava izgled narušavanja poretka. Ali od časa kad u nedostatku karaktera hitamo da sebi priskrbimo neku doktrinu, od časa kad zločin počne umovati o sebi, on buja kao sam um, on poprima sve oblike silogizma. Bio je osamljen kao krik, evo ga sad univerzalnog poput znanosti. Jučer osuđen, danas važi kao zakon. Onoga dana kad se zločin počne kititi trofejima nevinosti, neobičnim obratom svojstvenim našem vremenu, neovisno o času kad počne djelovati, uzdržavati da ne ubija. Zločin iz logike, to je napor da razumijem svoje doba. Smatrat će se možda da epoha koja je za pedeset

godina iskorijenila, porobila i ubila sedamdeset miliona ljudi mora biti samo i prije svega osuđena. Potrebno je ipak razumjeti njezinu krivnju.“ Albert Camus, *Pobunjeni čovjek*.

„Zločin iz logike“, ukoliko se čini po proceduri, nije zločin bez obzira koliko ljudi poubija. Samo u okviru takvog zločina moguće je da krvnik iz Sabre Stile Arijel Šaron, bivši premijer Izraela, kojeg je prije 8 godina ovaj svijet otpisao a onaj ga do neki dan nije u svoje redove upisao, bude proglašen za svjetskog državnika, čovjeka reda, mira i poretka. Mlađe generacije preko svih svjetskih medija svjedoci su takvih nekažnjenih zločina i zločinaca iz logike. Neimenovanje, nekvalifikovanje, pravovremeno, primjereno, efikasno i efektivno nesuđenje i nekažnjavanje zločinaca za počinjene zločine, ma iz kakvih pobuda i ideala bili činjeni, najveći je vanjski izazov i poticaj omladini da se upušta u nasilje, teror i zločin. Da ovo pitanje zaključimo: presudno na kvalitet odnosa među ljudima utječe prava Božija religija, na njoj utemeljena etika, kultura i pravo. U okviru njih zločin iz logike nije moguć.

Kada bismo u najkraćim crtama našim roditeljima i pedagogima, bez ambicije da teoretski moraliziramo i umišljamo ekskluzivno pravo da drugima dijelimo moralne lekcije, ponudili platformu ili abecedu islamskog odgoja, šta ni po koju cijenu ne bismo smjeli izostaviti?

Ključna i bitna komponenta odgoja jeste Ihsan. A Ihsan je prema hadisu „Da tako uvjereno, osvjeđeno, neupitno, bezuvjetno, svjesno, savjesno i slobodno robujemo Bogu kao da Ga vidimo, jer iako mi Njega ne vidimo On nas vidi i neprestano prati.“ Na temelju Ihsana odgojeno dijete u slobodi postaje Muhsin-tvrđava dobra i neprobojna odbrana od zla, onaj koji naređuje dobro a zabranjuje zlo, živi vrijednosti, vrline i krijeposti, a klanja se i čuva zla. Pošto je odgoj istovremeno upućivanje – samo Bog upućuje, podučavanje – roditelji, učitelji i društvena sredina podučavaju, i učenje – dijete uči, kod odgoja je bitnije osvještavanje od vještačkog upumpavanja. Tu je bitna spoznata nužnost u slobodi – da smo mi ljudi stvorenja obavezni robovati, biti predani i pokorni Bogu Jednom Jedinom Stvoritelju. To znači istovremeno ne činiti širk (prijedruživavanje Bogu ni na koji način jer je širk izvor i sadržaj najvećeg mraka i nasilja. Koristim se formulom, morala i odgoja nema bez A^2 , tj. bez vjerovanja u Allaha i u Ahiret-Eshaton – Onaj drugi obećavani, veći i ljepši svijet, ili „znamenku vječnosti“ (Alija

Djecu u slobodi treba neprestano motivirati i ohrabrivati za istinu i iskrenost, za pravdu i pravičnost, za mjeru i umjerenost, za razboritost, razložnost i razumnost, za mudrost, plemenitost, hrabrost, za prirodnost a ne primitivizam, za jednostavnost a ne jednostranost, za upoznavanje, za približavanje, za zajednicu, za društvo i društvenost, za saradnju i solidarnost, za empatiju i altruizam. Od ranih nogu treba ih podsticati i ohrabrivati na prave radne navike, na dozvoljene i korisne poslove, da uče, da cijene vrijeme i prostor, da rade i privređuju, da vole mlađe i poštuju starije, da ne budu ni rasipnici ni škrci, da nikada ne budu paraziti, lopovi, kradljivci i kriminalci, da se ne petljaju u ono što ne znaju i što ih se ne tiče, da nikada ne zapadnu u kocku, u poroke alkohol i drogu, da ih ne obuzmu nagoni, pohote, požude i strasti i da u su svjesni svih prolaznosti ovog svijeta

Izetbegović). Vjerovanjem u Ahiret, svjesni smo da je sloboda-odgovornost, mogućnost-dužnost, pravo-obaveza. Sloboda bez mogućnosti je anarhija, mogućnost bez dužnosti je parazitizam, a pravo bez obaveze je samovolja. U odgoju djece treba neprestano ponavljati: samo nas Allah stvara i zato Mu trebamo robovati a samo nas roditelji rađaju. Zato roditelje bez ikakvih teškoća i neugodnosti treba poštovati, paziti i pomagati, svu pažnju, brigu i ljubav prema njima iskazivati. Ne trebamo ih samo slušati i slijediti u svemu što je suprotno vjeri i vjerskim propisima. Kod odgoja mlađim, posebno djeci, treba neprestano podvlačiti da Allah apsolutno sve vidi, sve čuje, sve obuhvata i sve zna šta mi uradimo makar to i i nevidljivo bilo u tamnoj stijeni, u svemiru, na Zemlji, šta mislimo, šta želimo, šta planiramo, kako postupamo, kako se ponašamo i odnosimo prema stvorenim svjetovima i stvorenjima. Ta svijest o sveobuhvatnom Allahovom znanju je temelj kulture, a kultura i nije ništa drugo u primarnom smislu nego imati ispravan pogled i odnos prema Bogu, svemiru, prirodi, svijetu, životu,

čovjeku i ljudima. U ispravnom odgoju, nikada tuđe slabosti ne treba pretočiti u svoje vrline niti mi možemo biti dobri zato što su drugi loši.

U odgoju djece treba neprestano upozoravati na bolesti srca i duše kako ih imenuje imam Gazalija. Te bolesti su: Kibur-oholost, Hased-zavidnost, Buhl i Fahša-škrtoš, sebičnost, tvrdičluk, titizluk, Hubbi-Dunja – bolesna i nezaježljiva ljubav prema dunjalučkim prolaznim ukrasima, koristima i interesima, Hubbi-džah – bolesna ljubav prema častima, zvanjima i titulama bez pokrića i bolesnim ambicijama, Udžub-taština, narcisoidnost, Enanijet-japajakanje, totalni egoizam, faraonizam, ja i samo ja i stavljanje sebe u centar svijeta i života, Ifk-spletka ili intriga, Fitnet-ciljana i systemska smutnja, Zann-bezrazložno i neutemeljeno sumnjičenje, Iftiraun-projekcija i konstrukcija umjesto percepcije svijeta i života, Gibet-ogovaranje i Nemimet-šejtansko poštarenje odnosno svjesno i ciljano prenošenje tuđih riječi u drugom kontekstu u funkciji zavađanja ljudi i izazivanja razdora, nesloge i sukoba među njima.

Djecu u slobodi treba neprestano motivirati i ohrabrivati za istinu i iskrenost, za pravdu i pravičnost, za mjeru i umjerenost, za razboritost, razložnost i razumnost, za mudrost, plemenitost, hrabrost, za prirodnost a ne primitivizam, za jednostavnost a ne jednostranost, za upoznavanje, za približavanje, za zajednicu, za društvo i društvenost, za saradnju i solidarnost, za empatiju i altruizam. Od ranih nogu treba ih podsticati i ohrabrivati na prave radne navike, na dozvoljene i korisne poslove,

da uče, da cijene vrijeme i prostor, da rade i privređuju, da vole mlađe i poštuju starije, da ne budu ni rasipnici ni škrci, da nikada ne budu paraziti, lopovi, kradljivci i kriminalci, da se ne petljaju u ono što ne znaju i što ih se ne tiče, da nikada ne zapadnu u kocku, u poroke alkohol i drogu, da ih ne obuzmu nagoni, pohote, požude i strasti i da u su svjesni svih prolaznosti ovog svijeta. Dalje, da se trojici nikada ne može pomoći: onome ko sam sebi odmaže, koga Bog ne pomaže i koga god Bog ne pomaže oduzme mu pamet pa on sam sebi odmaže.

Na kraju treba im neprestano ponavljati da bez vjerovanja-Imana – nema povjerenja-Emaneta, sigurnosti-Emana, smirenosti-Sekineta, mira-Selama, upute života-Hidajeta, upute srca- Kalba, istine-Hakka, Pravde-Kista, dobra-Birra, stida-Hajaa, islamskog bratstva-Ihveta, trajne i neprekidne veze s Bogom-Urvetul-vuska len fisame leha, nikada Allah neće biti zadovoljan s nama i mi s Njim i tada život nema pologa, sadržaja, smisla i cilja.

Zato se u osnovnom i primarnom određenju kaže: odgoj je namjerno, svjesno, savjesno, svrhovito, metodičko i systemsko djelovanje i vršenje utjecaja na svijest i savjest slobodne mlade osobe, nedorasle osobe i djeteta, radi njihovog osvještavanja i radi razvoja njihovih urođenih, od Boga darovanih vrijednosnih dispozicija, i njihovog uvođenja u vjersku, etičku, kulturnu i pravnu stvarnost. Zato se putem odgoja u osviještenoj i razbuđenoj osobi moraju ponajprije usvajati i naučavati religijske istine, moralno-etičke vrijednosti, kulturni oblici i pravne norme.

Summary الموجز

CHILDREN CAN ONLY BE RAISED BY THOSE WHO LOVE
THEM MORE THAN THEMSELVES
INTERVIEW WITH MUSTAFA SPAHIĆ

by Meho ŠLJIVO

Mustafa Spahić, experienced professor of ethics, sociology and history of Islam answers questions about the crisis of family in society of Bosnia and Herzegovina, demands for legalization of polygamy, upbringing of children, parenthood, motherhood and other topics of importance for upbringing of children.

لا ينجح في تربية الأطفال إلا من كان يحبهم أكثر من نفسه

حوار مع مصطفى سباهيتش

أجرى الحوار: ميهو شليفو

يطرح هذا الحوار تساؤلات حول أزمة الأسرة في مجتمع البوسنة والهرسك، والمطالبة بسن القوانين التي تجيز تعدد الزوجات في البوسنة والهرسك، وتربية الأطفال، ودور الوالدين، والأمومة، وغيرها من المسائل المهمة في التربية. يجيب عن هذه التساؤلات الأستاذ مصطفى سباهيتش، المدرس المخضرم لمواد الأخلاق وعلم الاجتماع وتاريخ الإسلام في مدرسة الغازي خسرو بك الثانوية الإسلامية في سرايفو.